

jant vaiką, pirmiausia stengiamasi išsiaiškinti jo socialumo jausmą (Gemeinschaftsgefühl), nes iš jo tuojau aiškėja ir vaiko gyvenimo stilius. Šiaip jau A. Adlerio psichologijos teorijoje yra nenuoseklumo ir prieštaravimų, ypač aiškinant tai, kas įgimta ir kas žmogui nulemta socialinių veiksnių.

A. Adleris į psichologiją žiūrėjo kaip į taikomąjį mokslą. 1918 m. Vienoje jis atidarė auklėjimo patarimų kabinetą (Erziehungsberatungsstelle), vėliau tokius kabinetus pradėjo steigti mokyklose. Yra dėstęs Vienos pedagoginiame institute. Mokytojams ir auklėtojams parašė knygą „Individualioji psichologija mokykloje“ (1929). Kiti veikalai irgi praktinio pobūdžio.

LITERATŪRA

1. Adler A. Menschenkenntnis. Leipzig, 1931. 230 S.

2. Ansbacher H. L. Alfred Adler's views on the unconscious// Бессознательное. Тбилиси, 1978. Т. 1. С. 370-383.

3. Бундулс Я. „Индивидуальная психология“ Альфреда Адлера// Вопросы психологии. 1982. № 2. С. 133-139.

4. Зейгарник Б. Теории личности в зарубежной психологии. М., 1982. С. 128.

APIE NERVIŠKAJĄ CHARAKTERĮ¹

A. Adleris

I s k y r i u s. Menkavertiškumo jausmo kilmė, raida ir padariniai

[...] Savo ankstesniuose darbuose išsamiai aptaręs organinį menkavertiškumą kaip neurozės etiologiją, [...] apibendrindamas noriu pabrėžti, kad mano aprašytasis organinis menkavertišku-

¹Versta (su kai kuriais patrumpinimais) iš Adler A. Über den nervösen Charakter: Grundzüge einer vergleichenden Individualpsychologie und Psychotherapie. München: Wiesbaden, 1922. S. 10-25.

mas „apima šios rūšies organų ydas, dažnai jų akivaizdžius raidos sutrikimus, histologinio arba funkcinio išsivystymo trūkumus, funkcinį nepajėgumą postfetaliniu periodu, o antra vertus, jų augimo tendencijos sustiprėjimą, veikiant kompensacijos ir koreliacijos procesams, dažną jų pajėgumą pasiekti funkcinę perprodukciją, taip pat fetalinių organų ir organų sistemų pobūdį“. Šiaip ar taip – stebint vaikus ir iš suaugusiųjų anamnezės – lengvai galima įrodyti, kad aiškiai menkavertiškų organų turėjimas atsispindi vaiko psichikoje ir kad dėl jų gali sumažėti savęs vertinimas, padidėti psichologinis nepasitikėjimas savo jėgomis, tačiau kaip tik dėl to menko savęs vertinimo prasideda kova dėl savęs įtvirtinimo, pasireiškianti kur kas smarkesnėmis formomis, negu mes tikimės. Kompensuotas menkavertis organas kiekybiniu ir kokybiniu požiūriu didina savo veiklos barą ir pats iš savęs bei pasitelkdamas visą organizmą kuriasi apsaugines priemones, o į menkavertiškumą linkęs vaikas, naudodamasis savo psichiniais sugebėjimais, griebiasi dažnai įtartinų priemonių savo vertei padidinti, – ir tarp tų priemonių ypač reikia paminėti neurotines ir psichotines. [...]

Ir šiame, ir kituose darbuose galėčiau parodyti, kaip kurio nors organo menkavertiškumas nuolatos veikia psichiką, veiklą ir mąstymą, sapnus, profesijos pasirinkimą, meninius polinkius ir gabumus. [...]

Nervingas žmogus ateina iš šitos nepasitikėjimo savimi sferos; vaikystėje jis buvo slegiamas savo konstitucinio menkavertiškumo. Daugeliu atvejų tai pavyksta lengvai įrodyti. Kitais atvejais pacientas elgiasi taip, lyg jis būtų menkavertis. Tačiau visada jo siekių ir mąstymo pagrindas yra **menkavertiškumo jausmas**. Tą jausmą visada reikia suprasti reliatyviai, – jis kyla arba iš paciento santykių su aplinka, arba iš jo požiūrio į savo tikslus. Visada jau būna pirma save gretinęs, lyginęs su kitais – iš pradžių su tėvu, stipriausiuoju šeimoje, kartais su motina, su broliais ir seserimis, vėliau su kiekvienu asmeniu, kurį tik pacientas sutinka.

Atidžiai įsigilinę, matome, kad kiekvienas vaikas, o ypač prigimties kuo nors nuskriaustas, yra griežtai save įvertinęs. Konstituciniu požiūriu menkavertis vaikas, kurį dėl tokio pat psichinių priežasčių nulemto protinės raidos sulėtėjimo ir tokio pat polinkio į neurozę mes galime grentinti su bjauriu, per griežtai auklėtu, išpopintu vaiku, stropiau negu sveiki vaikai stengiasi išsiskirti nuo daugybės kasdieninių negandų. O netrukus jis jau sieks užkirsti kelią ir viso gyvenimo žlugimui, kurį, kaip vaikui vaidenasi, lemtis jam yra skyrusi tolimoje ateityje. Taigi reikalingos pagalbinės priemonės, leidžiančios permainingomis dienomis, kai negali susiorientuoti savo gyvenime, turėti prieš akis kokį nors tvirtą paveikslą. Vaikas griebiasi pagalbinių konstrukcijų. Vertindamas save, jis susumuoja visas negandas, atsižvelgdamas į tai, kad pats yra negabus, menkavertis, atstumtas, nepasitikintis savimi. Ieškodamas dominuojančios linijos, kaip antrąjį pradinį tašką jis pasirenka tėvą arba motiną, kuriuos apdovanoja visomis šio pasaulio galiomis. O nusibrėždamas sau šitą mąstymo ir veiklos dominuojančią liniją, mėgindamas iš savojo nepasitikėjimo pakilti ligi visagalio tėvo aukštybių ir net pranokti pastarąjį, jis jau per geroką žingsnį atitrūksta nuo realios dirvos ir pakimba fikcijos tinkle.

Silpnesne forma tatai galima konstatuoti ir stebint normalius vaikus. Ir jie nori būti dideli, stiprūs, nori valdyti „kaip tėvas“, ir jie vadovaujasi šiuo galutiniu tikslu. Į tą galutinį tikslą kiekvieną akimirką nukreiptas jų elgesys, jų fizinė ir dvasinė laikysena, tad jau ir dabar galime pamatyti imituojamą mimiką, identišką psichinį gestą. Pavyzdys tampa kelrodžiu į „vyrišką“ tikslą, kol pats „vyriškumas“ netampa abejotina verte. Kai mergaitė vyriško tikslo nepajėgia įsivaizduoti, tada pakinta vyriškosios dominuojančios linijos forma, pavyzdžiui, siekiama tiktai galybės, žinių, valdžios. Galų gale kiekvienas noras pavirsta troškinu rasti kompensaciją, menkavertiškumo jausmo atsvarą.

Dar reikia atkreipti dėmesį į vieną specifinę vaiko savybę, pasireiškiančią prieš vyriškosios dominuojančios linijos susiformavimą ir jai formuojantis. Turbūt geriausias būdas suvokti tą reiškinių yra padaryti prielaidą, kad neišvengiamai nutrūkęs organinių instinktų tenkinimas verčia vaiką, išėjusį iš motinos iščių, jau nuo pat pirmos gyvenimo valandos užimti priešišką, kovingą poziciją aplinkos atžvilgiu. Dėl to sutelkiami ir ugdomi organiškios prigimties gebėjimai – c' est la guerre!², – kuriuos aš aprašiau darbe apie „Agresijos instinktą“³. Pirmųjų vaikystės metų laikinus nepriekius ir nemalonius jutimus reikia laikyti stimulu, dėl kurio pirmiausia susiformuoja daugelis bendrųjų agresyvaus charakterio bruožų. Tačiau greitai vaikas supranta, kad ir jo silpnumas, ir bejėgiškumas, jo baimė ir visokiausi trūkumai yra priemonė, garantuojanti jam artimųjų pagalbą ir paramą, jų domesį. Negatyvistiškai elgdamasis, aikštindamasis ir nepasiduodamas auklėjimui, jis dažnai pajunta, kad šitaip patenkinamas jo valdžios troškimas ir kad jis atsikrato kankinančio savojo menkavertiškumo jausmo. Rodydamas silpnumą ir nuolankumą, vaikas skatina aplinkinius rūpintis juo. Abi pagrindinės vaiko elgesio kryptys, aikštijimasis ir klusnumas, leidžia jam pajusti savosios vertės padidėjimą, padeda jam apgrai-bomis rasti kelią į galutinį vyriškąjį tikslą arba, kaip mes užbėgdami dėstytiui už akių, pasakytu-mėm, į to tikslo ekvivalentą. Konstituciniu požiūriu menkaverčių vaikų bundantis savosios vertės jausmas nuolat slopinamas, jie save vertina menkiausiai, nes turi kur kas menkesnes galimybes patenkinti savo siekius. Tik prisiminkime nesuskaičiuojamus apribojimus, gydymo kursus, skausmus, kuriuos patiria vaikai, sergantys virškinimo trakto sutrikimais; prisiminkime, kaip lepinami ir paikinami išblyškę, silpni vaikai su nesveiku kvėpavi-

²Karas yra karas! (pranc.). Vert. past.

³A d l e r A. Der Aggressionstrieb im Leben und in der Neurose // Heilen und Bilden. München, 1914.

mo aparatu; prisiminkime niežulį ir kančias prurigo ir kitų egzantemų atvejais, daugybę vaikų žeminančių trūkumų; prisiminkime, kaip tokių vaikų tėvai bijo užsikrėsti, todėl neretai viskas baigiasi tuo, kuo paprastai baigiasi ir dažni tokių vaikų auklėjimo, mokyklos lankymo pertrūkiai: izoliacija ir moksladraugių bei šeimos narių neprielankumu. Panašiai savosios vertės jausmui kenkia ir rachitinis nerangumas, įgimtas ankūnumas ir nedideli protinio atsilikimo laipsniai. Dažniausiai vaikas gelbstisi, susitaikydamas su atstūmimu, kurį patiria iš tėvų, – kartais tatai vaikui dar palengvina nepalanki jo padėtis šeimos vaikų eilėje, kai jis yra pirmasis ar antrasis, kai mergaitė būna viena tarp berniukų, arba atvirkščiai. Itin dažnai toks atstūmimas pastebimas vėlesnių vaikų arba paskutinio vaiko, bet kartais – nelygu kokia individuali situacija – ir pirmojo vaiko atveju.

Priešiška agresija, irzli ir itin smarki, jei vaikas yra menkavertis konstituciniu požiūriu, glaudžiai susisieja su vaikų siekimu tapti tokiais pat dideliais ir stipriais kaip visų stipriausias; tokia agresija stimuliuoja ir išryškina paskatas, kuriomis paremta vaiko garbėtroška. Visos vėlesnės neurotikos minčių eigos ir veiklos sandara yra tokia pat kaip ir jo vaikiškų geisminių vaizdinių. Tų pačių dalykų kartojimasis, tipiška lemtis niekur kitur nėra taip gerai suprantama kaip neurotikų gyvenime. Jausdamasis menkavertis žmonių ir daiktų atžvilgiu, neturėdamas tvirtų pozicijų pasaulyje, jis yra priverstas stiprinti dominuojančias savo gyvenimo linijas. Tų linijų jis nuolatos laikosi įsitvėręs ir šitaip mėgina įgyti tvirtas pozicijas, šitaip, vadovaudamasis savo tikėjimu ir prietarais, stengiasi susiorientuoti pasaulyje, išsivaduoti nuo menkavertiškumo jausmo, išgelbėti savo asmeninę savigarbą, rasti dingstį, kuri leistų išvengti su baime laukiamo pažeminimo. Visa tai niekad jam taip gerai nėra pavykę kaip vaikystėje. Todėl jo dominuojanti fikcija elgtis taip, lyg jis turėtų būti už visus pranašesnis, gali įgyti ir tokį pavidalą: jis elgiasi taip, lyg būtų vaikas.

Tai dažnai aiškiai pastebima šlapinimosi į lovą, erdvės baimės (agorafobija), baimės neurozių ir pan. atvejais. Taip vaikystėje patirtas valdžios siekimo patenkinimas tampa jam pavyzdžiu ir sustiprina dominuojančią gyvenimo liniją.

Būtų klaidinga manyti, kad tokios dominuojančios linijos būdingos tiktai neurotikui. Sveikas žmogus irgi turėtų atsisakyti mėginimų susiorientuoti pasaulyje, jeigu nesivadovautų fikcijomis, rikiuodamas pasaulėvaizdį ir savo išgyvenimus. Kad tas fikcijas jis irgi susikūrė remdamasis senu patyrimu („regresija“), jau buvo įrodyta. Netikrumo valandomis tos fikcijos ryškiau atskleidžia, tampa tikėjimo, idealo, laisvos valios imperatyvais, tačiau jos ir šiaip slapčiomis, nesąmoningai veikia, – kaip visi psichiniai mechanizmai, kuriems jos tik suteikia žodinę išraišką. Loginiu požiūriu jas reikėtų laikyti abstrakcijomis, supaprastinimais, kurių paskirtis yra išspręsti sudėtingas gyvenimo problemas pagal paprasčiausių nutikimų analogiją⁴. Pirminę paprasčiausių nutikimų formą, tendencingą apercipuojančios atminties tinklą mes radome, stebėdami vaikų mėginimus susidoroti su sunkumais. Taigi savaime suprantama, kad tą formą mes rasime ir laukinių, primityvių žmonių elgesyje, nes visi žmogiški klausimai, susiję su valdžios siekimu, turi būti išspręsti. Fantastiškos Jungo ir Froido prielaidos pasirodo esančios nereikalingos ir klaidinančios. Kiekvienas žmogiškas gestas kiekviename individe gimsta iš naujo. Sapne šis apercepcijos būdas aiškiau atsiskleidžia; apie tai mes dar kalbėsime [...].

Ligi šiol mes iš menkavertiškumo jausmo gimtančios neurozės varomąja jėga ir galutiniu tikslu laikėme savosios vertės jausmo padidėjimą, kuris visada ir visomis išgalėmis veržiasi būti realizuojamas. Tačiau mes nepamiršome, kad tai tiktai forma, kuria reiškiasi iš pačių žmogaus

⁴Matyt, visiems liks mįslė, kaip Froidas padaro išvadą, kad šitos „fikcijos“ esančios identiškos su „vaikystės fantazijomis“. Veikia jau tos „fikcijos“ fantazijų sužadina.

prigimties gelmių kylantys siekiai ir troškimai. Pati reiškimosi forma ir pagilinimas šitos domiuojančios minties, kurią galėtume apibūdinti ir kaip valią valdyti (Nyčė), mums rodo, kad čia veikia ypatinga kompensacinė galia, siekianti padaryti galą bendrajam žmogiškam vidiniam netikrumui. Kurdamas nelanksčias formuluotes, kurios dažniausiai prasiveržia į sąmonės paviršių, neurotikas mėgina įsigyti atramos tašką, leidžiantį iškelti pasaulį iš vyrių. Nėra didelio skirtumo, koku mastu neurotikas suvokia šitą varomąją jėgą. Mechanizmo jis niekad neperpranta; lygiai taip pat jis vienas neįstengia išsiaiškinti ir įveikti savo vaikiškumo, analogijomis paremto elgesio ir apercepcijos. Ttai pavyksta tiktai individualiai psichoginei analizei, kuri, naudodamasi abstrakcija, redukcija, supaprastinimu, leidžia įžvelgti ir suprasti vaikišką analogiją. Ir čia visada paaiškėja, kad neurotikos apercepcija būtinai paremta priešybės analogija, kad jam dažniausiai apskritai žinomi ir akcentuojami tik priešybių santykiai. [...]

Juo toliau mes analizuojame, juo labiau ryškėja viena iš priešybių porų, kurios pirminę, mūsų nustatytą formą apibūdinome kaip menkavertiškumo jausmo ir savosios vertės jausmo padidinimo priešybę. Apčiuopiamų priešybių porų suvokimas atitinka tik primityvius vaiko mėginimus susiorientuoti pasaulyje ir šitaip apsidrausti. Tarp tų porų aš nuolatos aptikdavau šias dvi: 1) aukščiau – žemiau; 2) vyriškumas – moteriškumas. Tuomet visada aptinkamos atsiminimų, paskatų ir veiksmų grupuotės, kurios paciento, o ne visuotinai priimtu požiūriu rikiuojamos pagal tokį tipą: menkavertis – žemesnis – moteriškas; galingas – aukštesnis – vyriškas. Toks grupavimas yra svarbus, mat jį galima kaip nori klastoti ir proteguoti, todėl jis leidžia iškreipti pasaulėvaizdį, ir neurotikui visada įmanoma gudravimais, perdėjimais ir savivaliavimu išsaugoti savąsias atstumto žmogaus pozicijas. Natūralu, kad čia jam į pagalbą ateina savojo konstitucinio menkavertiškumo išgyvenimai, o

kartu ir nuolat smarkėjantis aplinkos agresyvumas, kuri vis pakursto neurotiškas paciento elgesys. [...]

Reikia atsakyti dar į vieną svarbų klausimą. Su kuo neurotikas sieja savąjį menkavertiškumo jausmą? Kadangi pacientas gali suvokti sąryšį tik tais atvejais, kai organinis menkavertiškumas primygtinai rodo pėlinį į ligą, tai jis nuolatos tik spėlioja. Jis, sakysim, savo menkavertiškumo priežasties ieškos ne liaukų sekrecijos sutrikimuose, bet apskritai vers kaltę savo silpnumui, mažam ūgiui, nenormaliai genitalijų formai, jų mažumui ar anomalijoms, išskyroms, tikro vyriškumo stygiui, savo moteriškai lyčiai, moteriškiems kūno ar psichikos bruožams, savo tėvams, paveldimumui, o kartais ir vien jų nemeilumui, prastam auklėjimui, vaikystės nepritekliams ir t. t. O jo neurozė, t. y. mūsų prasme, jo analogijomis pagrįstų vaikiškų dispozicijų sustiprėjimas, jo simbolinėmis tapusios mintys, jo dispozicija tam tikriems jautimams, jo sėkmės laukimas ims funkcionuoti kaip išraiškos priemonė, kai tik pacientas tam tikroje situacijoje pradės bijoti pažeminimo arba tikrai jį patirs ir skubės gelbėtis bėgdamas. Jis, taip sakant, jau nuo pat pradžių paskiepytas menkavertiškumo vakcina, alergiškai reaguoja į bet kokį savo asmeninės vertės sumažėjimą ir jaučiasi net dvejojimu, neryžtingumu, abejonėmis, kitų žmonių, moterų, žmonijos žeminimu, taip pat ir neurozės arba psichozės priepuoliu galįs pasislėpti ir apsidrausti nuo didžiausio nemalonumo, kuris gali jį ištikti, – nuo pavojaus prisišaukti aiškiai juntamą menkavertiškumą. Taigi nesunku įspėti ir įrodyti, kokios yra tipiškos sąlygtys neurozei ir psichozei prasidėti:

I. Lytinių skirtumų ieškojimas, neaiškus savo paties lytinio vaidmens supratimas, abejojimas vyriškumu kaip priežastis, sužadinti menkavertiškumo jausmą. [...]

II. Menstruacijų pradžia.

III. Menstruacijų terminas.

IV. Lytinių santykių, masturbacijos laikas.

- V. Subrendimas vedyboms ir santuoka.
- VI. Nėštumas.
- VII. Pogimdyvinis laikotarpis ir laktacija.
- VIII. Klimaksas, potencijos mažėjimas, senatvė.
- IX. Egzaminai, profesijos rinkimasis.

X. Mirties pavojus⁵ ir artimo žmogaus netektis[. . .]

Kadangi, ieškant lyties skirtumų, vyro vaidmuo laikomas absoliučiai pranašesniu, jau anksti įvyksta formų kaita, atitinkanti „vyro-moters“ priešybę, ir neurotikas išsiveda formulę: turiu taip elgtis, lyg būčiau (arba norėčiau būti) tikras vyras. Menkavertiškumo jausmas ir jo padariniai identifikuojami su moteriškumo jausmu, kompensacinė būtinybė psichiniame anstata verčia ieškoti apsidraudimo, išlaikant vyrišką vaidmenį, ir neurozės prasmė formuluojama leitmotyvu, kuris remiasi priešybe: aš esu (kaip) moteris, o noriu būti vyras. Šitas dominuojantis galutinis fikslas, paverstas veiksmais ir elgesiu, sukuria reikiamus psichinius gestus ir dispozicijas, tačiau kartu reiškiasi ir kūno išraiška bei mimika. Ir su šitais iš anksto parengtais gestais, kurių avangardu reikia laikyti neurotinius charakterio bruožus – garbėtrošką, jautrumą, nepasitikėjimą, priešišlumą, savimeilę, nusiteikimą grumtis ir t. t. – neurotikas stoja prieš gyvenimą ir kitus žmones, su aiškiai padidėjusia įtampa jis tyko, ar pasiseks įrodyti savo vyriškumą. Tariamos kautynės vaidina svarbų vaidmenį; jos pradedamos, kad neurotikas galėtų pasimankštinti, kad galėtų pasimokyti iš kitų ar panašių atvejų, kad jis pasidarytų atsargesnis, kad įsigytų, naudodamasis pavyzdžiu, nelyginant sapne argumentų, patvirtinančių, jog nevalia stoti į lemiamą mūšį, jog kautynių lauką reikia perkelti į kitą vietą. Kaip jis čia viską rikiuoja, perdeda ir sumenkina – tatau jį palengvina tam tikra savivalė, – kaip jis čia viską neteisingai grupuoja,

⁵Nuo čia reikia pradėti aiškintis karo neurozės ir karo psichozės – jos kyla dėl nuolatinės neurotikų baimės, kad kiti sprendžia ir lemia jo likimą, gyvybės ir mirties klausimą. Dėl karo neurologų kariško požiūrio neišvengiami buvo liūdni rezultatai – kankinimai elektra.

siekdamas įgyvendinti savąją fikciją, – tam reikia atskiro nagrinėjimo, kurį aš esu pateikęs savo veikalo „Individualiosios psichologijos teorija ir praktika“ specialiojoje dalyje. O kad neurotiko vyriškame proteste slypi ankstesnė kompensacinė valia valdyti, kuri net jutimus gali apversti aukštytyn kojomis ir malonumą padaryti nemalonumu, tatau matome iš neretų atvejų, kai tiesmukas mėginimas elgtis kaip vyrui susiduria su smarkiu pasipriešinimu ir naudojasi aplinkiniu keliu: moters vaidmeniui suteikiama didesnė vertė, pasyvūs bruožai sustiprėja, pasirodo mazochistiniai, pasyvaus homoseksualizmo bruožai, kurių padedamas pacientas viliasi galėsiąs valdyti vyrus arba moteris, trumpai tariant, vyriškas protestas naudojasi moteriškomis priemonėmis. Kad ir šitą triuką diktuoja valia valdyti, matome iš kitų neurotikų bruožų, kuriais kuo smarkiausiu pavidalu siekiama viešpatavimo ir pranašumo. Tačiau ši apercepcija, paremta „vyriškumo–moteriškumo“ šablonu, įveda į neurozę seksualinį žargoną, kuris turi būti suprantamas simboliškai ir toliau skaidomas, ir pakreipia erotiką asmenybės branduoliui parankia linkme.

[...]

Taigi iš konstitucinio menkavertiškumo ir panašią įtaką darančių vaikystės aplinkybių išauga menkavertiškumo jausmas, kuriam kaip kompensacija reikalingas savo vertės jausmo padidėjimas. Čia nepaprastai įtakingas pasidaro fiktyvus galutinis valdžios siekimo tikslas, kuris pakreipia į save visas psichines galias. Pats išaugęs iš tendencijos apsidrausti, jis kuria apsidraudimo tikslais psichines dispozicijas, tarp kurių kaip itin pastebimi triukai išryškėja neurotinis charakteris ir funkcinė neurozė. Dominuojančiai fikcijai būdinga paprasta infantili schema; toji fikcija daro įtaką apercepcijai ir atminties mechanizmui.

Iš vokiečių kalbos vertė
A. GAILIUS